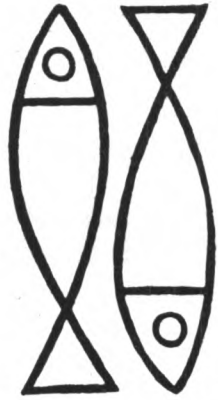

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Adres redactie: ds H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

AMSTERDAM — H. DE JONG

Oog- en oorgetuigen

...hetgeen wij gezien en gehoord hebben...
van het Woord des levens,
...verkondigen wij ook u...
I Joh. 1 : 1-4

Laten wij beginnen, ons er rekenschap van te geven, hoe vreemd het eigenlijk gesteld is met dit stukje van de Bijbel. De traditie is zo goed geweest, er boven te zetten, dat het een brief is van Johannes en we kunnen daaraan toevoegen, dat de geadresseerden christenen of liever christelijke gemeentes moeten zijn geweest uit het westelijke deel van het tegenwoordige Turkije. Maar zonder deze — overigens betrouwbare — informatie zou de aanhef in de verzen één tot vier de indruk kunnen maken, dat we te doen hebben met een evangelisatie-tractaat, waarin de wereld wervend wordt aangesproken: „opdat ook gij met ons gemeenschap zoudt hebben“.

Maar dan toch wel zo, — haast u zich te zeggen — dat in deze beginverzen niet de gemeente in het algemeen, maar de eerste oog- en oorgetuigen aan het woord zijn. De gemeente van nu kan toch niet zeggen: hetgeen was van den beginne, hetgeen wij gehoord hebben, hetgeen wij gezien hebben met onze ogen, hetgeen wij aanschouwd hebben en onze handen getast hebben van het Woord des levens — verkondigen wij u? De gemeente is toch geen oog- en oorgetuige? Dat is toch het uitsluitend voorrecht van de apostelen geweest? Bijvoorbeeld van Johannes, die weliswaar, nu hij dit schrijft, als enige van de twaalf over is, maar zich nog zo één met hen weet, dat hij van 'wij' spreekt.

Het is inderdaad waar, dat wij in deze eerste woorden van de brief de getuigen-apostelen, die door de Heiland zijn aangewezen, gemakkelijk herkennen. Maar er zit iets kunstigs in dit brief-begin. Het is opzet, dat de naam van Johannes schuil gaat achter een vaag 'wij' en dat we over de geadresseerden niets gewaar worden. De 'wij' en de 'gij' hebben daardoor iets dubbelzinnigs: men kan denken aan de verhouding van de apostelen tot de gemeente, maar ook aan de verhouding van de gemeente tot de wereld. Beide verhoudingen zijn bedoeld; dat precies is de kunstige opzet van deze aanhef.

Maar nog eens, kan de gemeente dan zeggen: hetgeen wij gehoord, gezien, getast hebben...? Hebben wij dan met het wonderlijk vermenigvuldigde brood in onze handen gestaan, of heeft één van ons zijn vinger gelegd in de handpalm van de verzen Heer? Nee. Dat is inderdaad het exclusieve voorrecht geweest van degenen, die met Jezus zijn in- en uitgegaan. Toch moet u er eens op letten, hoe de Here Jezus hier door Johannes wordt aangeduid. Weer is de bewoording subtiel gekozen. Jezus Christus heet het Woord des levens en het leven zelf (het laatst van vs 1 en het begin van vs 2). Met deze namen kan onze Here getypeerd worden, zoals Hij op aarde rond gewandeld heeft en zoals Hij nu op de wijze van het Woord en op de wijze van de Geest onder ons tegenwoordig is. Ook deze dubbele mogelijkheid is bedoeld.

Wij, christenen van de twintigste eeuw, kunnen niet spreken van wat wij gehoord, van wat wij gezien hebben, noch van wat onze handen getast hebben van Jezus Christus in zijn aardse omwandeling. Maar moeten, mogen we dat wel ontkennen, wanneer het gaat over Jezus Christus als het Woord des levens of als het leven zelf? Moeten wij dan niet met de apostelen mee zeggen: het leven toch is geopenbaard en wij hebben gezien en getuigen en verkondigen u het eeuwige leven, dat bij den Vader was en aan ons geopenbaard is?

Wij moeten het verschil tussen een apostel en ons niet te groot maken. Het is natuurlijk waar, dat wij, gelovigen van vandaag, nergens zouden blijven, er zelfs niet eens zouden zijn, als de apostelen hun mond gehouden hadden. Wij zijn van hun getuigenis afhankelijk. Maar deze afhankelijkheid maakt ons niet tot tweedehands getuigen. Hoezeer aangewezen op de prediking der apostelen, getuigen wij in deze wereld toch ook uit eigen ervaring. „Het leven is geopenbaard“. Wij tasten door het geloof de werkelijkheid van het opstandingsleven. Dat is maar niet bij wijze van spreken. Het is meer werkelijk dan wat wij met de zintuigen waarnemen. Laten we dat in onze zintuigelijk geworden cultuur elkaar eens voorhouden. Wat is dat, als een zieke zegt: ik heb steun aan de voorbede van de gemeente, of: ik voel, dat ik door Christus gesterkt word? Is dat geen realiteit? Is dat voor de zieke soms niet met de handen te tasten en nog werkelijker?

Als apostel, die het langst geleefd heeft en in zijn pastoraat de geloofsmoeite van de na-apostolische tijd — niet zien en toch geloven, Joh. 20 : 29 — heeft leren kennen, heeft Johannes bewust brug-figuur willen zijn tussen de twaalf en ons. Hij heeft het verschil tussen hen, de eerste getuigen, en ons, die door hun woord in Jezus Christus geloven, niet willen aandikken en overdrijven. Ook niet willen wegpraten, natuurlijk. Maar hij heeft gesteld: jullie geloof is niet minder authentiek dan het onze. En daarom is jullie getuigenis in de wereld ook even gezaghebbend als dat van ons. Met precies dezelfde kracht, als waarmee het van onzentwege op jullie afgekomen is, mogen jullie het doorgeven. Jullie zijn ook oog- en oorgetuigen van het Woord des levens. Het is onjuist, deze dienst uitsluitend tot de apostelen beperkt te zien. Dat verzakelijkt de prediking van de kerk in deze wereld; dat maakt de verkondiging tot een koud, objectief verslag, waar de gemeente buiten staat.

Het inkorten van de afstand tussen apostel en gemeente heeft dus iets vertroostends. Het heeft ook iets verplichtends. We lezen: en deze dingen schrijven wij, opdat onze blijdschap volkomen zij. Van apostelen wisten we al, dat ze pas gelukkig waren, als ze hun boodschap konden uitdragen. Wee mij, indien ik het evangelie niet verkondig, zegt Paulus tot de (I) Corinthiërs (9 : 16). Zegt de gemeente hem dat na? En als we het nazeggen, weten we dan, wat het betekent? Het betekent, dat, nadat wij onder het Woord en in de Geest de gemeenschap met de Vader en de Zoon hebben genoten, wij niet achterstevoren de kerk uit moeten lopen, want het sluitstuk van ons heilgenot ligt niet binnen, maar op straat.

Leven en dood

5

Herwaardering van de dood

De titel van dit artikel is ontleend aan een opstel van prof. dr H. M. Kuitert uit diens bundel „Anders Gezegd”. Het is een bespreking van de twee artikelen uit genoemde bundel over de dood, en was opgenomen in het V.G.S.A.-orgaan P.E.K. Het is daarna omgewerkt, in een poging het geheel iets duidelijker te maken.

Voor we ons gaan bezig houden met de artikelen van prof. Kuitert, lijkt het me raadzaam kort stil te staan bij de meer traditionele opvattingen over de dood.

■ De traditionele opvatting

Van oudsher werden schepping-zondeval-verlossing gezien als een historisch opeenvolgende trits. De schepping was door de zondeval komen te liggen onder de last van de zonde en werd hiervan weer bevrijd door Jezus Christus. Alle drie zijn het historisch dateerbare werkelijkheden. De schepping is de door Gods Woord geschapen werkelijkheid, de zondeval is het moment waarin de mens opstaat tegen God en daardoor voor Hem niet meer bestaan kan, de verlossing is de overwinning aan het kruis door Jezus Christus, waardoor de schuld van de in zonde gevallen mens wordt weggedaan. De mens is weer verzoend met God.

De dood is in de schepping gekomen door de zondeval van de mens en is straf op de zonde (Gen. 2 : 17 en Rom. 5 : 12). Gaandeweg kwamen er verschillen over de betekenis van de dood in Gen. 2 : 17. Is dit de biologische dood of wordt er meer mee bedoeld: de geestelijke dood (= leven zonder God). Was de dood er reeds in de schepping of was de mens voor de zondeval onsterfelijk? Vragen waar vele theologen iets over gezegd hebben. Laten we er eens een paar beluisteren.

Wanneer we ons oor te luisteren leggen bij Augustinus, dan horen we dit: „God heeft de mens zo geschapen, dat hij in staat was niet te zondigen en niet te sterven. Indien de mens Gods gebod (Gen. 2 : 17... maar van de boom der kennis van goed en kwaad, daarvan zult gij niet eten, want ten dage, dat gij daarvan eet, zult gij voorzeker sterven) gehoorzaam gebleven was, zou hij zich door zijn gehoorzaamheid het eeuwige leven verworven hebben, zou hij gekomen zijn tot niet kunnen zondigen en niet kunnen sterven. Doordat de mens van God afgevallen en ongehoorzaam geworden is, werd hij ellendig zondaar, voor wie het onmogelijk is om niet te zondigen en niet te sterven.”

Kortom: door zijn zondeval is de mens een sterfelijk wezen geworden.

Bij H. Bavinck lezen we in zijn Gereformeerde Dogmatiek, dat de dood één van die gevolgen is, die verstaan moet worden als straf op de zonde. Wel is bij hem leven meer dan het naakte bestaan. Geestelijk verdiept is leven: in harmonie met God leven, en dood is geestelijk gezien: leven zonder God. Maar deze geestelijke dood staat niet los van de lichamelijke; zij wordt als het ware bezegeld in het lichamelijke.

Ook J. C. Sikkel houdt vast aan de onsterfelijkheid voor de zondeval in zijn beschouwing op de brief van Paulus aan de Romeinen: „Neen, de dood behoort niet tot ons menselijke leven. De eeuwigheid is bij de schepping van ons mensengeslacht in ons hart gelegd.”

Prof. dr W. H. Velema kiest in zijn boekje „Rondom het levenseinde” voor de dood als een goddelijke beschikking, waarin niet ex-

plicit sprake is van een lichamelijke dood. Hij beroept zich daarbij op Bultmann en Berkouwer, die beiden stellen dat het bijbelse getuigenis zich nergens met de natuurlijke dood bezighoudt.

Vinden we bij de hierboven genoemde theologen de opvatting, dat de lichamelijke dood een gevolg (of één van de gevolgen) is van de zonde, bij anderen komen we de gedachte tegen dat de dood er was bij de schepping of juist gezegd, dat de mens als sterfelijk wezen geschapen is.

■ De dood in de schepping

Van de zijde der biologen werd reeds vroeg gesteld, dat de dood bij het leven hoorde. Dr L. W. Kuilman schrijft hierover in zijn artikel over de dood in de Christelijke Encyclopedie. „Aangezien Adam en Eva al het zaad dragende gewas en al het geboomte waaraan zaad dragende vruchten zijn, tot spijsze kregen, en het gedierte der aarde als voedsel het groene kruid ontving (Gen. 1 : 29, 30), moet er sprake zijn geweest van een biologische dood, omdat het voedsel verteerde.

Door de zonde is de natuur verstoord. De mens moet zich de doornen en de distels van het lijf houden en in smart kinderen baren. In de natuur bestaat er verschil in actualiteit en potentie, in hetgeen is en hetgeen zou moeten zijn. Bij granen is het aantal knoppen, dat zich werkelijk ontwikkelt een fractie van het aantal dat zich zou kunnen ontwikkelen. En hoeveel eitjes ontwikkelen zich nimmer tot zaden, en hoeveel vruchtbeginsels nimmer tot vrucht? Het leven is met de dood als doorweven.”

Ook prof. Van Ruler ziet in de beperkingen van de natuur de dood als oordeel over de zonde. Leed, zinloosheid, ziekte zijn allen vijanden van het mens-zijn, waarin de dood zich manifesteert. (In „de dood wordt overwonnen”).

■ De dood als vervreemding

Dr J. J. Buskes licht in „De krijtkring van de dood” de zondeval en het gevolg daarvan, als volgt toe: God stelt in zijn gebod de grens aan de mens. De mens eerbiedigt de grens niet en gaat er over heen. Hij wordt grensoverschrijder. Hij wil autonoom zijn. Deze autonomie (het vrij willen zijn buiten God om, zonder de relatie tot God: vrij van God i.p.v. vrij tot God) is de oerzonde, de oorspronkelijke zonde, de schuld van de mens tegenover God. In deze zonde ligt de dood besloten. Door zijn vrijheid, waarin hij ja tegen God, als zijn schepper en tegen zichzelf als Gods schepsel zegt, te loochenen, verloochent de mens zowel zichzelf als God. Deze dood is niet de biologische dood. De toegang tot de boom des levens wordt aan de mens ontzegd. Adam en Eva zijn niet op slag gedood. God laat hen buiten de hof van Eden leven. Zij zijn in veel diepere zin doodgegaan en gestorven: vervreemd van God, vervreemd van zichzelf, vervreemd van elkaar. Hun uiterlijk sterven (het dood gaan in biologische zin) is slechts een teken van hun innerlijk sterven: hun vervreemding van het leven in Gods gemeenschap in vrijheid en verantwoordelijkheid. Zij kunnen niet meer voor God bestaan.

Die vervreemding is onze schuld en onze schande. Wij voelen ons, zoals er in Gen. 8 : 7 staat, naakt. Dat gevoel heeft niet uitsluitend met onze seksualiteit te maken. Het heeft te

maken met heel ons menselijk bestaan. Die naaktheid is een aanduiding van onze vervreemding van God en het leven in Gods gemeenschap, een aanduiding ook van onze sterfelijkheid, niet als zegen maar als vloek.

Duidelijk is dacht ik bij Buskes de ontkoppeling van de relatie zonde-dood, waarbij aan dood gedacht moet worden aan het biologisch aspect van de dood. Doen Velema en Berkouwer geen duidelijke uitspraak omdat naar hun mening de tekst zelf geen uitspraak doet over het karakter van de dood, bij Buskes wordt de dood de aanduiding voor de vervreemding, de verbroken God-mens relatie. Ook de gedachte van de zonde als straf van God, die zijn doorwerking vindt in de schepping (Gen. 3 : 17-19: ... de aardbodem is om uwentwil vervloekt), is hem vreemd. De dood is voor hem het loon, dat de zonde ons uitbetaalt. Het aspect van de dood als vijand (Gen. 3 : 15) komt bij hem niet voor.

Is hier sprake van een zekere kentering in het denken over de dood, duidelijker komt dat nog naar voren in de bundel opstellen „Anders Gezegd” van prof. Kuitert. Met name in de opstellen „Herwaardering van de dood” en „Moeten sterven en de dood”.

■ Geen historisch fundament

We zullen, alvorens in te gaan op de betekenis van de dood bij prof. Kuitert, eerst weer een paar algemene opmerkingen maken. Was de trits schepping-zondeval-verlossing in de traditionele theologie historisch gefundeerd, prof. Kuitert heeft dit historisch fundament er onder vandaan getrokken. De eerste hoofdstukken van Genesis moeten niet gelezen worden als een scheppingsverhaal, waarin historisch betrouwbare gegevens vermeld worden, maar als een leermodel, een verhaal, dat b.v. aan kinderen verteld kan worden. Het begin van Genesis is het credo van het volk Israël, waarin het Jahweh (de verbondsgod) ook als schepper belijdt. God openbaarde zich in eerste instantie aan Israël als de God van het bondgenootschap, later na de intocht, onder invloed van de babylonisch-assyrische scheppingsverhalen, leerde Israël Jahweh ook belijden als de God van de schepping. Deze schepping was een wel-daad van Jahweh, bewezen aan Israël. De schepping was zeer goed; „tof”. Het verhaal van deze goede schepping wordt dan door Israël teruggeprojekteerd — „tot in de beginne”. (Voor een uitgebreidenere informatie zie men de opstellen „De goede schepping” en „Schepping en evolutie” uit dezelfde bundel).

Wat is zonde? Het is karakteristiek voor de zonde dat zij zich principieel niet laat inpassen in de goede schepping. Zij mag daarom ook nooit ingepast worden. Zij is de raadselachtige contra-beweging van de mens tegen God. Zij is regressie en daarom irreëel, omdat de mens i.p.v. het leven de dood verkiest.

De dood was voor de zondeval. Ze behoorde tot de goede schepping en was dus eveneens goed. Door de zonde werd de dood straf. Gen. 2 : 17; God kondigt de dood aan als straf op de zonde. Hierdoor gaat de mens de dood als een kwaad zien, als een oordeel, als een vijand, als straf.

Prof. Kuitert probeert nu door deze mythologische meerwaarde van de dood heen te breken en haar terug te brengen tot haar normale proporties. De dood moet weer beschouwd worden als positief, een met het mens-zijn gegeven werkelijkheid.

We zullen de redenering van prof. Kuitert op de voet proberen te volgen.

■ Moeten sterven als dood

Wat houdt doodgaan in voor prof. Kuitert? Dit, dat ieder schepsel op aarde een „getermijnde” tijd heeft. Elk levend wezen heeft in zijn genetisch materiaal het aantal delingen

J. Bouma - Amsterdam

*J. Bouma werd in 1948 geboren.
Hij studeert theologie
aan de Vrije Universiteit.*

van bepaalde weefsels geprogrammeerd (50 à 60 keer een deling; dan stopt het proces). En wanneer zijn tijd gekomen is, moet de mens van ophouden weten. De dood houdt de verwerking in van het moeten sterven. De mens draagt zijn moeten sterven in zijn bios mee. Leven teert op een substraat van gestorven leven. De mens dient het moeten sterven te aanvaarden als behorend tot het mens-zijn. Hij dient te (h)erkennen, dat het moeten sterven een element is van de goede schepping.

De christen-dogmatikus moet de gedachte loslaten, dat door de zonde het sterven „moeten sterven” geworden is. Want het moeten sterven is een met het mens-zijn gegeven werkelijkheid. Rom. 5:12 (daarom, gelijk door één mens de zonde de wereld is binnengekomen en door de zonde de dood) wil dan als volgt gelezen worden, door de zonde is het moeten sterven als **dood** in de wereld gekomen, of beter: door de kennis van zonde is het moeten sterven **als dood** ter sprake gekomen in de wereld.

Kennis van zonde en schuld roept bij Paulus het moeten sterven als dood in het leven. De dood spookt in het N.T. rond als gericht, waarmee God de zondaar confronteert. Het sterven heet bij Paulus „dood” en is in heel bijzondere zin macht, omdat het heersen van de dood voor Paulus het heersen van de zonde is (de dood heerst als koning; Rom. 5:14, 17, 21).

Waardoor wordt de mens zondaar? Door de wet Gods. De wet brengt de zondaar in een impasse. Paulus bedoelt dan met dood de impasse, waarin de mens als zondaar voor God is geraakt. Het moeten sterven is de onthulling van deze impasse. Door het moeten sterven komen we in schuld te staan tegenover God. Geen van ons is in staat zelf uit deze impasse te geraken. We kunnen slechts met Rom. 7:24, 25 uitroepen: „Wie zal ons bevrijden uit het lichaam des doods?” Antwoord: „Ik dank God door Jezus Christus onze Heer.” Het evangelie van Jezus Christus bevrijdt ons uit de impasse waarin de mens als zondaar voor God verkeert. Het moeten sterven gaat door, maar nu niet meer als „dood”, maar als „gewin”. (Fil. 1:21).

■ De betekenis van deze opvatting

willen we nog eens kort samenvatten. Elk mens is een zondig wezen dat afsterft. De biologische dood is ons met het leven gegeven en dat moeten we aksepteren. Als christen zijn we ons onze zonden bewust, en dat doet ons schuldig staan tegenover God. Dat schuldig staan tegenover God roept de bitterheid van het moeten sterven op, wat prof. Kuitert de „dood” noemt. Wanneer we in het geloof aksepteren dat deze dood overwonnen is door Jezus Christus (1 Cor. 15:26; de dood als laatste vijand wordt overwonnen) dan geraken we uit de impasse. Wat overblijft is een biologische dood, maar dat deert ons niet. Dat is wat ieder mens aksepteren moet, omdat de dood op zich positief is.

■ De positieve zin van het sterven moeten

Na de theologische uiteenzetting gaat prof. Kuitert in „Herwaardering van de dood” verder met de vraag naar een positieve zin van het moeten sterven. Hij vat de vraag samen in de stelling: „Als creatuurlijk gegeven bergt het moeten sterven een positieve zin in zich”. Hij onderscheid drie richtingen.

De eerste richting, die hij onderscheidt is, dat het moeten sterven het kenmerk van de mens als levend schepsel is. De tijd op aarde is een „getermijnde” tijd (de term is van Barth), en daarmee moet de mens tevreden zijn. Elke ontevredenheid, b.v. in de vorm van een onsterfelijkheidsverlangen, is een poging om meer dan mens te willen zijn. Terwijl

juist een christen vanuit de geborgenheid in Jezus Christus, het moeten sterven dient te zien als: het einde van de mens als schepsel.

Ook Karl Barth heeft het positieve van het moeten sterven in deze richting gezocht. Barth zegt, dat de mens, wiens tijd een „getermijnde” tijd is, zijn tijd met de daarin gegeven kansen moet gebruiken. Wanneer de mens zijn kansen gebruikt, dan ervaart hij zijn leven als uiterst waardevol.

Ongetwijfeld steekt er veel waardevols in deze redenering. En zeker de mens, die oud geworden is, en een nuttig en welbestede leven achter zich heeft, zal, wanneer zijn tijd gekomen is, terug kunnen zien in dankbaarheid op hetgeen hem in zijn leven geschonken is.

Maar de velen, en vooral de jongeren, die onverwachts de dood zijn ingegaan, hebben zij ook de gelegenheid gehad een positieve balans van hun leven op te maken? En zij, die dit aardse leven eerder negatief dan positief beleefd hebben, wat brengt de dood hen? En wij allemaal, die ons nog niet ten volle gerealiseerd hebben wat wij van het leven gemaakt hebben, kunnen wij in de dood het leven positief waarderen? Wat blijft er anders over dan te hopen op de genade van God, waarin Hij ons doen en laten zal beoordelen, ondanks onze schuld?

De tweede richting is, dat ons moeten sterven niet alleen lot maar ook een mogelijkheid tot voltooiing van het mens-zijn door middel van een daad is.

De R.K.-theoloog Karl Rahner o.a. denkt in deze richting. DE mens is pas mens door zich in elke nieuwe daad achter te laten of alles wat hij is op te geven om zich zelf te worden. De meest definitieve wijze, waarop men zich zelf geeft, is bij het sterven. Van het moeten sterven wordt een daad gemaakt, het is de „eigen dood”, een daad van de mens van binnenuit, het is actief zichzelf tot voltooiing brengen, voltooiing van het eigen mens-zijn. Voltooiing is: het aanschouwen van God, resp. het intreden in zijn heerlijkheid. (K. Rahner/H. Vorgrimmer - klein theologisch woordenboek).

M.i. gelden ten aanzien van deze richting dezelfde vragen die gesteld zijn bij de eerste richting. Ook is het de vraag of de mens als mens in staat is van het moeten sterven een daad te maken, waarin hij zelf de dood tegemoet treedt, om zo Gods heerlijkheid in te gaan. Te weinig aandacht krijgt hier Christus' opstanding, waardoor zonde en dood te niet zijn gedaan. Want onze dood is een afsterven van onze zonden en een doorgang tot het eeuwige leven. Dat afsterven van onze zonden gebeurt niet in een daad van menselijke zelfvoltooiing, maar in de overwinning van Jezus Christus en een zo voor ons verkregen vergeving van zonden.

De laatste richting krijgt gestalte in de conclusie van prof. Kuitert, dat ons persoon-

lijk sterven een opdracht is tot afsterven ten behoeve van hen, die na ons komen. Het aanvaarden van het sterven is dan de bereidheid om plaats te maken voor anderen, incl. de bereidheid om met ons leven de anderen die na ons komen, zo goed mogelijk te dienen. Gedacht kan worden o.a. aan orgaantransplantaties. Ongetwijfeld kunnen we na onze dood de mensheid dienen door ons lichaam ter beschikking te doen stellen t.b.v. de medische wetenschap. Te weinig heeft deze kant van de zaak de nodige aandacht gekregen. Maar de nadruk, die deze opdracht tot afsterven is een met het mens-zijn gegeven men krijgt, dient vooraf te worden gegaan door één mens de zonde de dood) wil dan we hebben ten opzichte van onze medemens bij ons leven. Als levende mensen kunnen en moeten we méér voor onze naaste betekenen dan als dode mensen.

We willen nog één citaat geven uit „Moeten sterven en de dood”: Als **moeten sterven** intrinsiek bij het mens-zijn behoort, geen straf op de zonde is, geen aan het mens-zijn wezensvreemde gebeurtenis, dan is één van de allereerste dingen: elkaar helpen sterven. Wij helpen elkaar immers toch ook geboren worden. Sterven is en blijft een smartelijk afbraakproces ook al behoort het dan bij de menselijke werkelijkheid.

■ Tot besluit

Er zou nog veel meer te zeggen zijn over deze artikelen b.v. over het leven na de dood, waar prof. Kuitert weinig over zegt. Hij volstaat met een verwijzing naar een citaat van Karl Barth „Gott ist mein Jenseits” en daar voegt hij aan toe: „Zoveel iemand van zijn God verwacht, zoveel heeft hij.” Graag hadden we daar meer over gehoord, ook al omdat prof. Kuitert tot nu toe daar weinig over geschreven heeft. Maar misschien komt dat nog.

Ik heb getracht een weergave te geven van een aantal opstellen van prof. Kuitert. Hiermee wil ik volstaan. Het trekken van eventuele conclusies laat ik over aan de lezer, die het daarmee gemakkelijk zal hebben. Prof. Kuitert is nu eenmaal niet gewend gemakkelijke kost voor te schotelen.

Literatuur:

Dr J. J. Buskes - De kring van de dood.
Prof. dr H. M. Kuitert - Anders Gezegd.
Prof. dr A. A. v. Ruler - De dood wordt overwonnen.
Prof. dr W. H. Velema - Rondom het levens-einde.

MEDEDELINGEN VAN BESTUUR EN REDACTIE

Het bestuur van de persvereniging en de redactie van dit blad delen mee dat Prof. dr H. J. Jager zich wegens zijn leeftijd teruggetrokken heeft uit de redactie.

Hoewel Prof. Jager me nadrukkelijk verboden heeft er enige aandacht aan te besteden, kan ik het niet nalaten onze dank uit te spreken voor het vele werk, dat hij gedaan heeft.

Tegelijk kunnen we medelen dat in zijn plaats als lid tot de redactie is toegetreten drs H. de Jong te Amsterdam.

*Namens bestuur en redactie,
Amelink*

Wegens gebrek aan ruimte staat de rubriek „kerkelijk leven” over tot de volgende keer.

Graag zou de redactie, vooral voor de rubriek „kerknieuws” zo veel mogelijk alle plaatselijke kerkbladen ontvangen. Bovendien wordt het zo mogelijk om belangrijke zaken in plaatselijke gemeenten, die van algemeen belang zijn, door te geven in ons blad.

A.

DE GROTE BOOM

n.a.v. Godfried Bomans

„De man met de witte das”

Voor enkele weken ontviel ons een nationale figuur, Godfried Bomans. Over zijn literaire betekenis moeten anderen maar schrijven — vandaag gaat het slechts om enkele menselijke aspecten.

Werkelijk een nationale figuur? Ja, toch wel, en dat niet slechts naar mijn mening. Bomans was een der meest bekende Nederlanders. Hij sprak door zijn artikelen en boeken, zijn interviews en reportages, het grootste deel van ons volk aan; wist boven de moderne gemiddelde cultuur uit te springen (en kreeg daarin ons volk nog mee ook); kortom vertolkte die stem, die bij alle Nederlanders in hun goede ogenblikken resonneert; en kon zo ons volk vertegenwoordigen. Daarbij hield hij van helderheid en bedachtzaamheid, zelfcritiek en zin voor orde, en vooral: oog voor de juiste verhoudingen, het relatieve van waarden.

Dat is met elkaar nog al wat. En de opmerking ligt u al op de tong: vergeet nu niet het voornaamste, zijn enorme humor te noemen!

Nee, dat zij niet vergeten. Die „humor” is een apart artikel waard — misschien volgende week? Maar ook zonder die „humor”, misschien wel juist zonder die humor, is GB de aandacht van het beluisteren waard. Want deze R.K. man (meer katholiek dan rooms, hoewel van onverdachten R.K. huize) zonder titels, zonder graden, zonder onderscheidingen — met enkele jaren rechten-studie te Amsterdam en enkele jaren studie psychologie te Nijmegen, verder autodidact, litterator, schrijver, spreker, journalist, debater, interviewer, wedstrijdleider en nog veel meer — deze man had altijd, los van zijn als „humor” genoten grapjes, iets te zeggen. Zonder de grapjes zelfs véél te zeggen. Vooral de laatste jaren werd hij iemand van boeiende wijsheid, die de dingen op milde wijze zodanig relativeerde, dat hij linkse en rechtse extremisten verenigde, zonder andersdenkenden pijn te doen en vooral zonder de waarheid enig geweld aan te doen. En de vraag dringt zich op: van welke vader was GB de grote zoon?

GB heeft in zijn laatste (?) werkje zijn vader beschreven, onder de titel „De man met de witte das”. Die tekening is boeiend. Zij geeft vader Bomans zo levensecht weer dat je telkens schrikt van de bijna meedogenloze scherpte van het beeld. Natuurlijk, GB tekent zijn vader niet objectief zoals een schilder zijn cliënt zou schilderen. GB was al te zeer gebonden aan, verbonden met, zijn vader, toen hij deze dertig jaar na diens dood beschreef. Bovendien was hij ergens een zoon van die vader... met vererfde eigenschappen. Daar staat tegenover dat geen mens ter wereld de man met de witte das beter heeft gekend dan diens eigen zoon; dat niemand hem ook zo haarscherp, zo litterair zuiver, zo billijk, zo begrijpend, zo psychologisch doorvoeld, zou hebben kunnen tekenen als GB zelf. Alleen al hierom is dit boek waardevol. Ieder, die een belangrijk mens ontmoet, zal vragen: wiens zoon zijt gij? GB geeft u het antwoord.

Maar ook om een andere reden is dit boekje goed. Omdat u de persoon van GB scherper leert kennen door wat hij over zijn

vader schreef. Als u bijvoorbeeld 60 recensies van C. Rijnsdorp leest, weet u een en ander over de Nederlandse literatuur van een decennium; maar weet u meteen nog al vrij veel over C. Rijnsdorp zelf: zijn taalgebruik, zijn intelligentie, zijn leeftijd, zijn cultureel niveau, zijn karakter, zijn normen, zijn geloof. De man Rijnsdorp komt uit de verf als hij over anderen schrijft. Onbedoeld is dat bij de koop van het boek (De moderne roman in opspraak) toegegeven. Op die wijze nu leert u GB ook beter kennen. Door wat hij over zijn vader schrijft schrijft hij over zijn relatie met zijn vader, zijn reactie op zijn vader, zijn affectie tot zijn vader. En uit de verf komt het beeld van GB zelf, de zoon van de grote Boom.

Ja, die term gebruikt hij ergens voor zijn vader. Hij zegt: vader was zo'n grote boom, dat wij kinderen in zijn schaduw niet goed konden groeien. Of zo iets. Vader was in huis, in zijn naaste en in ruime omgeving, een man van zeer hoog aanzien, een groot man: wethouder van Haarlem, Kamerlid, waarnemend commissaris der koningin. Daar bleven de huisgenoten kleuters bij. Die konden zich niet realiseren, niet waar maken. Kleine mensjes, wel geladen met energie, intelligentie en idealen, maar alles overwoerd door de grote boom, en daarom niet in staat dit uit te leven. Stel u dan ook voor dat de zoons hun boodschappen aan vader door middel van een briefje, een zilveren presenteerblad en een huisknecht, bij vader mochten indienen! Hun vader met een boom te vergelijken, een boom-van-een-man, niet ver van een boe-man, lag voor hun kinderhand.

Over deze vader schrijft GB. Als GB „op zijn hurken gaat zitten, ziet hij hem opnieuw”; een „indrukwekkende persoonlijkheid” en dit „in opvallende en zelfs schrik-aanjagende mate”. Een blik in zijn ogen, waarmee hij suggereerde „een ontzettende en telkens als een donderwolk opkomende drift, nog juist op tijd te hebben bedwongen”.

Dat lijkt nog al spottend gezegd. GB weet intussen dat die donderbui er niet was, dat die drift maar schijn was en dat van bedwingen ook al niet veel sprake was. En dat „op de hurken zitten” wijst op spel. Maar vergis u niet: hij spēelt niet met zijn vader. Wat hij doet: hij speelt met zijn vader méé, die levenslang toneel speelde. Hij begrijpt na dertig jaar zijn vader en dat is een bevrijdend begrip; hij kan zich nu diens niveau, tijd, omstandigheden en rol indenken.

Weliswaar betekent dit begrip een ontmaskering van een toneelspeler, een ontmanteling van een vesting, een ontluistering van de grote boom — maar dit démasqué is ergens een zware plicht, die de schrijver zich stelt. Zijn scherpe analytische pen tekent, met vaste hand en puttend uit een ijzeren geheugen, zijn vader in ware gedaante. Zonder bloemrijke accenten, ook zonder huichelachtige retouches. Zonder liefde, dat is waar. Ook zonder wrok, ook dat is waar. GB heeft van zijn vader geen de minste liefde ontvangen — althans zoals wij dat in onze gezinnen verstaan — maar hij heeft zijn vader als vader behouden. Hij heeft zijn eerbied behouden. Met het vallen van de grote boom

heeft hij zijn geloof in de Vader van alle vaders behouden.

GB tekent de grote boom als een familievorst, die zijn leven gaf aan God, vaderland en de RK kerk — en die daar wel bij voer. Zelfs de retoriek en de politieke acrobatiek, welke zijn vader als politicus uit de twintiger jaren meesterlijk bedreef, komen uit de verf als legale methoden-voor-die-tijd. Hij beoordeelt zijn vader niet naar hedendaagse normen (hetgeen onbillijk zou zijn) maar confronteert hem met de normen van diens eigen tijd. En dan begrijpt u dat de grote boom indrukwekkend was: op politiek Nederland, op Haarlem, op de vriendenkring, op zijn gezin diepe indruk maakte. „Hoewel ik niet van hem hield” schrijft GB „brak het klamme zweet mij uit bij de gedachte, dat hij dadelijk moest opstaan om de enorme verwachting van zo'n zaal” (nooit minder dan duizend hoorders) „waar te maken” (pag. 23/4).

GB schrijft over zijn vader dan ook geen in memoriam. Eerder rekent hij op een volwassen wijze af met zijn vader, die GB in diens onvolwassenheid nog al onvolwassen opvoedde. Bij die afrekening zoekt u vergeefs de hoon, het beter-weten dan die oude heer. Integendeel: bij zijn poging het portret eerlijk te tekenen weet hij net precies de grens tussen bar realisme en gevoelige piëteit.

„Ik heb lang gearzeld of ik dit wel zou neerschrijven. De mogelijkheid daartoe is tenslotte te danken aan het feit, dat de spreker (zijn vader) bestaan heeft. Was hij er niet geweest, dan zat ik hier niet. Dit schept een zekere piëteit en die treedt men dan met voeten” (29).

„Ik vraag mij wel eens af, of zo'n volstrekt gelovig maar met geen spoor van genegenheid opzien naar een onfeilbare autoriteit, wat tot mijn twaalfde jaar heeft voortgeduurd, geen litteken achterlaat. Er komt natuurlijk een moment, waarop die visie niet langer te handhaven is. Alle vaders vallen eenmaal om. Dat is ook niet erg. De lege plek wordt dan met tederheid bestrooid en hieruit rijst hij later opnieuw omhoog, kleiner van afmetingen, maar inniger van structuur. Dat kan echter alleen gebeuren bij gezag, waar men van gehouden heeft. Loutere autoriteit laat slechts een leegte achter, zodra die als feilbaar ontmaskerd is”.

Ziet u het litteken? De grote boom heeft een leegte achtergelaten. Maar GB heeft die leegte, in lange jaren en met eindeloze recreatie, weten te vullen. Een broer ging in een klooster. Een zuster eveneens. Beiden wilden, volstrekt tegen de wil van hun vader, op geheel andere wijze dan vader iets van hun leven maken: iets dat — zonder masker, zonder pose, zonder applaus en zonder bedrog — iets moois zou zijn. Maar GB ging niet het klooster in. Hij ging op zijn manier iets reëls van zijn leven maken. Hij deed het leven van zijn vader over — maar dan beter. Zijn les luidt: „wij moeten niet onder de paraplu van vaste waarden schuilen en dit voor religie houden...” zoals GB van zijn vader had gezien (42). Maar als u nu denkt dat hij daarmee van zijn vader en van God de Heere afscheid neemt, bent u voorbarig. Juist in zijn laatste levensjaren, al voor hij aan het laatste boek begon, bleek achter de „humoristische” GB-image een eerlijk en ootmoedig christenhart te kloppen, dat zijn zaligheid buiten zichzelf in Christus Jezus zocht. U denke maar aan zijn recente interview met de heer P. Jongeling voor de televisie.

Een enkel detail mag ik u niet onthouden. Eerst vertelt hij dat zijn vader begonnen

(Lees verder op pag. 318 - 1e kol.)

D. W. L. Milo - Vierhouten

dat ze dáárvóór zijn aangelegd in de structuur van je schepping, dat er een kind kan komen van ons bijeenzijn.

En dat zou jij dus nu in de hand hebben.

Kijk, en dat is nu ons bezwaar tegen je geschenk, dat we overigens, dat hoor je nu wel, erg waarderen!

En dat vertellen we je nu ook maar eerlijk. Dan weet je het maar.

De uitvinding

En nu gaan we je even iets vertellen dat je zal interesseren: we hebben er iets op gevonden!

Ja, „we”, dat is iets teveel gezegd.

Maar onze professoren — die zijn tòch zo knap — hebben een uitvinding gedaan.

Ik weet eigenlijk niet precies, hoe ik het je uit moet leggen. Het is eigenlijk van medische aard, zie je. En het is nogal ingewikkeld. Maar omdat het een onderdeel is van een examenpak van ons — „voorlichting” — zit ik een beetje in de stof.

En laat ik het nu eenvoudig zeggen: Het is een pil.

Ik kan die het best vergelijken met een klein tangetje, dat ken je wel.

Pijn doet het niet, en schaden kan het ook niet, zeggen de deskundigen.

Daarop kun je volstrekt gerust zijn.

Nu. Met die pil, dat kleine tangetje zeggen we dus maar, kun je één klein kanaaltje dichtknijpen.

Het blijft maar bij één, hoor. Alle andere blijven open.

En nu hebben wij dus met dat tangetje dat ene kanaaltje, het laatste, dichtgeknepen.

Minieme wijziging

Daarmee veranderen we dus eigenlijk helemaal niets aan je geschenk, bijna niets, is 't niet zo?

Dat vind je toch wel goed?

We zeggen het toch ook eerlijk. Hoe miniem het ook is.

Want zie, dat ene kanaaltje willen we graag zelf onder eigen beheer houden.

Natuurlijk niet voor altijd! Zóver willen we niet gaan. Op den duur lijkt ons een kindje zálíg!

Daarom. Het is maar voor een klein poosje, hoor.

Een half jaar, een jaartje. We moeten maar eens zien.

En jij blijft alles verder wel intact houden, is het niet zo?

Daar mogen we toch wel op rekenen?

We willen alleen maar heel eventjes de klok stilzetten, want zo genieten we meer. Veel intenser dan wanneer we zo vroeg op een kind zouden moeten rekenen. En je wilt ons toch wel even aan het stuur laten, niet?

„Toelating”

Weet je, we zijn niet helemaal gerust.

Al staat er niets van in de bijbel, dat je het afkeurt. Dat komt, omdat we je nog zo goed niet kennen zeker. We hebben maar weinig aan theologie gedaan, zie je.

Maar persoonlijk zien we geen enkel bezwaar.

We nemen toch van je aan, dat je de mensen niet extra moeite wilt geven?

Wij tweeën vinden het van elkaar goed!

Vooraf voor de aanpassing in het begin van ons huwelijk. Dan kunnen we ons volledig op elkaar concentreren.

Trouwens. Natuurlijk is dit tangetje „onder jouw toelating” — zo heet dat in onze dogmatiek — in de wereld gekomen! Dat bewijst toch wel, dat je het goed vindt! Je hebt er de mensen juist mee willen helpen!

Denk nou eens aan die kliniek, waar we het over hadden!

Zeeman

Natúúrlijk. Je kúnt het misbruiken.

B.v. om echtbreuk stiekem te houden.

En echtbreuk, dat vind je toch beslist niet goed, hè?

Maar denk je je nu eens een zeeman in.

Die maanden, maanden weg moet van z'n vrouw. En hij vindt ergens een vrouw, die toch ook wel behoefte heeft aan wat liefde. Verg je dan beslist dat hij zich onthoudt?

Als je toch die pil beschikbaar stelt.

Misschien vindt z'n vrouw het niet eens zo heel erg, en kan ze het wel een beetje begrijpen ook.

Overigens zou zij toch ook wel zolang een man kunnen vinden misschien.

Met de pil heeft ook dat geen gevolgen.

Is het dan wel zo heel erg?

Jij zult zeggen, dat het dubbelhartigheid is. Geen liefde, maar bedrog.

Nou ja. De eigenlijke liefde moet natuurlijk even op een zacht pitje doorsudderend. Dat spreekt.

En als je het nu vooraf overeenkomt, of desnoods achteraf eerlijk tegen elkaar zegt. Het is immers toch maar surrogaat. In zo'n geval kun je toch geen wit-zwart schema aanleggen. Van achter je bureau!

Wij tweeën houden heus wel aan elkaar vast, geloof dat maar. Dat hebben we tenslotte ook aan elkaar beloofd. En als het nu met die aanpassing maar wat wil vlotten!

Het gaat ons immers niet om financiële of materiële lasten, alsof we er geen offer voor over zouden hebben. Zo materialistisch zijn we niet. Alleen, we kijken even verder. Daar heb jij niet zo bij stilgestaan, denk ik, maar een huwelijk kan in het begin, juist in het begin, wel moeilijkheden opleveren!

Dat zodoende.

„Homo”

Maar laat ik nog eens even verder voor mij uit praten. Je zit er nu toch bij, en dit is een unieke gelegenheid, die je niet dagelijks hebt.

Ik denk nu eens even verder over die noodgevallen. Dat mag toch wel? Dat móet zelfs, dacht ik.

Ik ben dus aan het doorslaan, maar dat neem je wel.

Er zijn mannenn, die beslist niet sexy zijn naar een vrouw, maar wel naar andere mannen. En vrouwen hebben soms datzelfde.

Hoe dat komt, weten we nog niet helemaal precies.

Sommigen zeggen, dat het ook te maken heeft met het vele bloot, dat ze telkens zien, dat ons allemaal wordt opgedrongen. Daardoor slijt het fijne organisme af.

Dat lijkt mij helemaal niet zo'n gek idee.

Maar als het nu eenmaal mode is, wat doe je dan? Ze willen in deze tijd nu eenmaal wat meer zien van sex. Wat verander je daaraan. Je kunt in de winkel al geen andere spullen meer krijgen. Je went er eenvoudig aan.

In elk geval. Die homo's, die zitten er maar mee. Wat moeten zulke mensen nu. Altijd maar branden van verlangen, zonder enige bevrediging?

Dat wil je toch niet?

Die pil

Kijk. Nu kom ik toch weer terug op het eerste.

Waarom mochten wij in de verlovingstijd niet bij elkaar komen. Dat hoefde toch heus geen moeilijkheden op te leveren, gezien de pil?

En toen gold in elk geval níet dat je een kind tegenhield. Als immers die pil er niet geweest was, wás je niet bij elkaar gekomen! Dat risico had je nooit genomen!

En dat is in het huwelijk toch eigenlijk net zo.

Als je je onthoudt komt er toch ook geen kind?

Waarom dan niet de volle ruimte gegeven aan je liefde, met de pil?

Nou zie je zelf, hoe moeilijk het allemaal voor ons zit.

Vraag

En nu een vraag.

Heb je het allemaal, vóór je het maakte, wel goed doordacht? Het loopt immers absoluut spaak zo. Zeg nou zelf.

Ik heb het nog niet eens gehad over het vraagstuk van de overbevolking! Wat moeten we dáár dan mee aan. En daarom vinden we het maar wat verstandig, dat onder jouw toelating maar een middel is uitgevonden

BRIEF

(7)

Beste Evelien,

Hier volgt dan de illustratie van „het vertellen aan God”.

Ik zei al, dat ik deze uitdrukking geïsoleerd beschouw, laten we zeggen uit een brief van Euvelien.

In de gelijkzijdige driehoek

„Nou, beste god, daar zitten we dan met z'n drietjes.

Toch wel gezellig.

Maar zo stijfjes om de tafel.

Vind je goed dat wij het ons maar wat gemakkelijk gaan maken?

Ja, ik ga maar tutoyeren.

Vroeger moest de jongste dat opperen, en dan kon de oudere eventueel zeggen, dat hij dat minder op prijs stelde.

Vader en moeder hadden er altijd bezwaar tegen, — ook trouwens tegenover henzelf —, maar die zijn ook zo hopeloos ouderwets!

Die vonden dat de intimiteit er eerder door verminderde en dat er juist veel fijns wegviel.

Maar in andere landen doen ze het immers allang: „Der du bist im Himmel”.

Nederland moet maar wat voortmaken, vinden we. Dat komt altijd achteraan.

Dat is dus afgesproken.

En dan nog iets. Dit „Himmel” schrijven ze in het Duits met een hoofdletter. Daar is het dan ook Duits voor.

Wij houden daar niet van.

Wij houden van democratisch: weg met die discriminatie van de woordsoorten.

Zo schrijven we god ook met een kleine letter.

Ik zeg dit maar vooruit.

Het zegt verder niets van onze goede verstandhouding, hoor, en die we zullen tonen ook!

Dankbetuiging

We willen je namelijk nog altijd even bedanken.

Echt hartelijk bedanken voor het mooie cadeau.

Het is werkelijk prachtig.

Je hebt ons liefde voor elkaar gegeven. En een verlangen zo diep en onstuimig, dat het zich volledig van ons meester maakt als we bij elkaar zijn. Dan denken we aan niets anders meer. Dan worden alle aandacht en begeerte, ook alle lichaamskrachten op de ander geconcentreerd, en alle kanalen ontsloten.

Heerlijk is het.

Wel een klein bezwaar

Alleen maar.

Wij weten nu niet precies wat je bedoeling is.

Als alle kanalen ontsloten zijn, dan is de mogelijkheid niet uitgesloten dat je ons een kind gaat geven. Want wij weten heel goed,

om eens wat correctie, zeg maar, wat verlichting aan te brengen.

Wel vraag ik mij af: Wat hebben we eigenlijk aan een bijbel, die over deze eigentijdse dingen niets, maar dan ook niets zegt.

College

Ik denk ook aan een college voor de radio, enkele maanden geleden. Van een gereformeerd professor. Die zei het ook zo. Hij zei: „Ga maar na. Een christelijk echtgenote zal haar man zien thuis komen met een man-vrouw verhouding, die hij uit de bijbel heeft overgeschreven! Dáár — in de bijbel — ontkomt men toch niet aan de indruk, dat de man eerst komt en daarna de vrouw, terwijl een dergelijke orde in de staat der Nederlanden zelfs verboden is, in zoverre de man niet langer hoofd is van een gezin... Men krijgt tenslotte ook niet de indruk, dat christen-homofielen zich in de praktijk van hun liefde laten storen door uitvallen als die van de apostel Paulus in Romeinen 1. En zal men hen dat kwalijk nemen?...”

„Uitvallen”

Vooraf ook in de laatste zin. Dat van die uitvallen. Want als dat toch kan, dat een apostel in zo'n belangrijke passage zich te buiten gaat aan een uitval, hoe moet een gewoon mens dan nog onderscheiden, wat wel en wat niet een uitval is. Hier zegt deze professor toch, dat we eigen wegen dienen te zoeken op deze punten. En maar heel veel, b.v. van die Paulus-met-z'n-rare-uitvallen, moeten vergeten. Wij leven in een volstrekt nieuwe tijd.

Conclusie

Je hebt ons een middel ter beschikking gesteld om — laat ik het eens wat echt wetenschappelijk zeggen — de liefde los te koppelen van de procreatie. Je zegt daarvan niets in de bijbel.

Je hebt blijkbaar deze ontwikkeling ook niet voorzien, en er dus niet in voorzien.

Welnu. Dan gaan wij, wij tweeën, vrijmoedig met elkaar te rade, handelen dienovereenkomstig naar de eisen des tijds en delen je onze beslissing mee. Dat lijkt ons ook wel billijk in een driehoeksverhouding...”

KAMPEN

D. J. BUWALDA

(Vervolg van pag. 316)

DE GROTE BOOM

was aan een roman in 15 delen, welke delen stuk voor stuk geruisloos het huis binnenkamen, onbesproken en ongelezen in vaders kast kwamen te staan, en ontijdig werden beëindigd: vaders politieke carrière werd er door bedreigd. Maar toen GB als student zijn eerste manuscript „Pieter Bas” (in 1935 verschenen) aan zijn vader ter lezing bood, lag het stuk na enkele dagen weer op zijn tafel. Teruggelegd zonder één woord van goed- of afkeuring, van critiek of waardering.

Toen zijn tweede boek „Erik” (1941) was verschenen, kwamen zijn ouders per auto van Haarlem naar Nijmegen gereden. Moeder bleef in de auto, vader kwam de trap naar 's mans kamer op, keek uit het raam, zei „mooi uitzicht”, zette één fles wijn op tafel, draaide zich om, bekeek het behang en vertrok naar Haarlem. Enkele dagen later kreeg GB een telegram: hij was gestorven (127).

„Het vermogen tot betrekkelijk zien, de plotselinge relativiserende en daardoor bevrijdende glimlach, die was hem onthouden. Ik heb hem ook nooit echt zien lachen” (123). Het is dit vermogen, dat een generatie oversloeg en in Godfried Bomans zo uitermate schitterde. GB heeft niet met zijn vader gebroken; hij heeft zijn vader, als een goed zoon, de ogen gesloten.

Tunesië

EEN IMPRESSIE

DOOR

J. VAN OORD — DE BILT

(2)

AUGUSTINUS

Aan de nieuwe strandboulevard van het stadje Sousse ligt het hotel El Hana. Treft U een kamer aan de landkant en heeft U geen darmstoornissen dan kunt U vanaf Uw balkon de heuvels aan de oostkant van het stadje zien. Cypressen en olijvengaarden geven de grenzen aan van ons zien. Maar onder die heuvels liggen de catacomben.

In dit land zonde kerken ligt hier, onder de heuvels de begraafplaats van ± 15.000 Christenen. Het is moeilijk te beseffen, als men loopt door de Kasba, (de oude Arabische binnenstad) dat dit land een christelijk land is geweest.

Opgezweept door Cato's knoerharde actie (Karthago delandem esse) wist Scipio in 146 voor Christus Karthago in te nemen en te verwoesten. Er viel in Rome een senaatsbesluit dat de stad nimmer herbouwd mocht worden maar de plaats lag te gunstig, evenals z'n haven, en Keizer Augustus gaf opdracht de stad te herbouwen.

Ta'anith en Ba'al waren verdwenen onder het puin van hun steden. Jupiter, Neptunus, Juno, Minerva, Saturnus en Mars, de Romeinse goden marcheerden met de legioenen Tunesië binnen. Overal in Tunesië vindt men overblijfselen van de Romeinse steden en wooncultuur.

Maar in de achterhoede van de legioenen ging ook de blijde boodschap mee. Was het een eenvoudige legionair of heeft er in deze streken een apostel of evangelist gepreekt. Of ging het via de Joodse synagogen? Waren er toen ook al die grote Joodse nederzettingen; stammen die uit de tijd van voor de verwoesting van Jeruzalem of van daarna?

Weet U dat Tunesië het enige Arabische land is dat de Joden binnen zijn grenzen erkent en tolereert. In de straten van Tunis ziet U ze lopen met een gehaakt wit mutsje op het achterhoofd. U moet de grote nieuwe synagoge in Monastir eens gaan bezien. Bovendien zijn er op het eiland Djerba grote Joodse bevolkingsgroepen.

Ik ben altijd geboeid geweest door de ongelooflijke bestuurskracht en samenbinding die Rome heeft getoond. Ze veroverden landen en drongen hun beschaving op en wisten zich eeuwen te handhaven.

Dat kan niet enkel met de grote knoet gebeurd zijn. Je kan toch niet villa's bouwen als een tweede huis op het platteland, buiten de legerplaatsen als niet de plaatselijke bevolking dit accepteert en meehelpt in de economie van alle dag.

Het is onmogelijk dat in een politiestaat Rome's bevelvoerders gestationeerd in Maastrecht in Meerssen hun landhuizen bouwen.

Het is onmogelijk om in Dodewaard als buitenwachtpost van de legerplaats Nijmegen een vestingstoren te bouwen (nu vormend de fundamenten van de toren van de oude Hervormde Kerk) als niet de plaatselijke bewoners hiermee vrede hebben gehad.

Wist U dat in Dodewaard bij de restauratie van de kerk een Romeinse grafsteen is gevonden ter ere van een kapitein van de Lybische ruitery. Libye, Tunesië, Dodewaard, vreemde combinatie!

Het evangelie van Jezus Christus verspreide zich over heel Tunesië ± 100 jaar na Christus. In kleine huisgemeenten wist het zich te handhaven tussen vele vervolgingen.

Het lijkt wel of in Rome's buitengewesten de vervolgingen feller waren en zich tot een later tijdstip uitstrekten dan in Rome zelf.

De martelaarsgeschiedenis strekte zich uit tot ± 200 na Christus.

Algiers en Tunis waren in deze eeuwen de leveranciers van leeuwen, beren en hyena's voor diereengevechten in Rome's stadions. Zou er af en toe een lading christenen per ongeluk verscheept zijn voor een spannende competitie?

In 313 na Vhristus verleent Keizer Constantijn in het edict van Milaan de grondwettelijke vrijheid aan de christenen.

We zien de kerk dan uit haar schuilhoeken komen. En zo ook in Tunesië. Haar grote bloei beleefde zij ± 350-550 na Christus.

En iedereen kent de Tunesiër „Augustinus”. U weet wel uit de trits van Augustinus, Calvijn, Kuyper. De eerste keer dat ik met deze baas kennis maakte, was op de knapenvereniging. Een inleiding kerkgeschiedenis viel me te beurt. En dat over Augustinus.

De naam hoorde je in ons dorp nooit, behalve dat augustus de vakantiemaand was en of dat nu met Augustinus te maken had, viel allicht te onderzoeken.

In zulke radeloze omstandigheden kwam uit de boekenkast een dikke turf naar ik meen van een zekere ds v. d. Mast genaamd „Kerkgeschiedenis”.

Samen met de Chr. Encyclopaedie uit mijn vaders kast leverde je een stuk Océ- Van der Grinten-copieer-techniek af, die je vrienden monddood sloeg en je een eerbare reputatie opleverde.

En nu in het land van Augustinus, bisschop van Karthago, gedoopt door Ambrosius, ± 354-430 na Christus. En dan ben ik al beland in mijn eigen kerkgeschiedenis, want we kennen en zingen nog de Ambrosiaanse lofzang en we kennen de geloofsbelijdenis Nicea, die in die tijd ontstaan is.

Zo kijk je uit over dat Tunesische land.

Toen de tuin van Noord-Afrika, korenschuur voor Rome. In vergelijking daarmee, verwoest land heden. Moeizaam, proberend terug te komen tot fruit- en tuinbouw na eeuwenlang door de geiten te zijn kaalgevreten.

Rivieren, soms droog, soms woest alles vernielend, stromen naar zee. Ze hebben door hun snelle stroom, de zoutlagen in de bodem bereikt en voeren dus met hun water zout mee, dat de grondstructuur verpest.

De Grontmij uit De Bilt voert in dat land irrigatie- en drainageprojecten uit in ontwikkelingshulp.

Diep respect voor die jonge technici die daar werkzaam zijn niet alleen om het technisch kunnen, want dat is niet zo moeilijk, maar om het geduld dat ze moeten hebben om de bevolking te leren dat het nog anders kan dan hun voorvaders het deden.

Tunesië nu Mohammedaans. Geen kerk meer te zien. Eertijds een christelijk land. Een land waar de psalmen geklonken hebben, met gemeenten waar de avondmaalsbeker rond ging, waar nu niet meer de rook opging van kinderoffers maar de doop beëindigd werd.

Niet meer een godin Ta'anith met sexuele uitpattingen als religieuze norm, maar een land waar een God zich als Vader openbaarde, en baby's bij hun naam noemde voor ze Hem kenden en Zijn beloften van liefde en trouw in ontvangst mochten nemen. Geen afbidden van gunsten van een vreemde heerseres maar offers van dankbaarheid aan een God die woonde tussen zijn volk. Emanuel: „God met ons, God tussen ons”.

Rome, ook dat was geen stad en geen land van lievelingen. Maar de Pax Romana, gaf de rust, de vrede, de taal en de verbindingen die, Jezus Christus gebruikte om de blijde boodschap door mensen over te brengen naar de heel de toen bekende wereld.

Maar ook die kerken, die gemeenten zijn verdwenen. Het Mohammedanisme kwam ± 500-600 na Christus en vernietigde alles wat op christendom geleek.

Niets is er van over!

Wat catacomben welks ingangen vergeten waren.

Waarom was Gods weg toch zo?

Hij was er toch bij!

Was dan ook dat christelijke leven reeds zo snel verdord en verrot dat God zijn oordelen er over uitsprak. Heeft de **HERE** dan tevergeefs om het hart van dit volk geroepen. Ik weet het niet!

Gezien onze zelfverzekerdheid, word ik soms bang, dat wij niet incalculeren dat de kerk van Nederland ook haar tijd kan hebben gehad. Onze nationale kerkgeschiedenis bestaat ± 1000 jaren.

Dat hier een eind aan kan komen komt niet in je hersens op maar waar is dan die kerk van Tunesië gebleven; waardoor en waarom is ze weggevaagd.

Die bruine kathedraal daar op die heuvel van Karthago was bedoeld als een nieuw begin van een Rooms Katholieke kerk van Noord-Afrika. Overall waar de Franse kolonisten zich vestigden kwam de kerk mee. Maar nu de Fransen verdreven en verdwenen zijn, zijn de kerken omgebouwd tot moskeeën en staat dat triomfantelijke begin van een Rooms Katholiek Noord-Afrika leeg, zonder achtergrond, zonder steun, een gesloten museum.

Het Rooms Katholicisme had geen vat gekregen op de bevolking.

Het was een import-kerk. Het evangelie heeft overall ter wereld bijna geen vat op het Mohammedanisme.

Alleen op Java heeft men enige vrucht. Deze religie vraagt geen werk van één geslacht missionarissen maar generaties van geduldige, getuigende, vóór levende, Christus-predikers.

Vindt U dit deel van mijn impressie triest? Wellicht wel. Maar in reactie daarop wil je toch verbeteren verder zoeken of er dan geen broeders meer zijn in onze **HERE**. Ze mogen een eigen vóórgeschiedenis hebben en „Witte Paters” heten of een andere congregatie.

Je wil ze zoeken, zien, spreken en horen. Ze waren er!

(wordt vervolgd)

Persschouw

Rondom het Getuigenis

Het bekende, ook in ons blad afgedrukte, „Getuigenis” heeft alom zeer diepe indruk gemaakt.

Van een insider hoorde ik dat er reeds honderden reacties in alle mogelijke bladen verschenen zijn. En tienduizenden bewijzen van instemming kwamen binnen bij Mevr. Van Ruler.

Wij hopen dat de mannen die het Getuigenis in het licht zonden de gelegenheid zullen krijgen deze reacties in een boek te verwerken.

Daarin zouden vooral moeten opgenomen worden de redevoeringen die o.a. door prof. Van Niftrik en prof. Jonker, bij de behandeling van het Getuigenis op de Ned. Herv. synode werden gehouden. Door een dergelijke publicatie zou het effect van het Getuigenis zonder twijfel worden verhoogd.

Velen hebben gehoopt dat over en in verband met het Getuigenis een gesprek zou worden gevoerd. En wel een gesprek op hoog niveau. Dat wil zeggen: een zakelijk en hoogstaand gesprek.

Men mocht dit verwachten omdat speciaal door vele tegenstanders van het Getuigenis

steeds op een gesprek als een middel ter oplossing van kerkelijke moeilijkheden wordt aangedrongen.

En als ooit zulk een gesprek nodig zou zijn dan wel zeker in verband met het Getuigenis! Want hoe men daar verder ook over moge oordelen, in ieder geval staat vast dat daarin essentiële facetten van de reformatorische prediking zijn geformuleerd.

Tot nog toe is evenwel van zulk een gesprek weinig gekomen. Er werden wel allerlei scherpe oordelen over uitgesproken, maar er diep en zakelijk op ingaan deed men niet.

Ter illustratie daarvan geef ik hier een paar artikelen door van prof. Van Niftrik. Ze werden door hem geschreven in het „Hervormd Weekblad”.

Het eerste heeft als opschrift: „Verleden en heden”. Het luidt als volgt:

„In Hervormd Nederland van 11 december 1971 bespreekt dr. J. J. Buskes het „Getuigenis”. Er zou over zijn artikel veel te zeggen zijn, maar één punt is in het kader van het weekblad der confessionelen toch wel van uitzonderlijk belang. Daaraan moge ik enkele regels wijden. Dr. Buskes schrijft namelijk over de zeven geloofspunten, die de kern en het centrum van het „Getuigenis” vormen: „Het zijn waarheden uit de tijd van de Reformatie, die eens bevrijdende Waarheid waren, maar die dat nu, als we alleen maar herhalen, niet meer zijn”. Dat is een zeer onthullende uitspraak. Laat ik allereerst zeggen dankbaar te zijn, dat nu eens aandacht gewijd wordt aan de zeven fundamentele geloofspunten. De meeste kritiek heeft zich tot dusver gericht op onze tekening van de situatie. Dat vond men sterk overdreven. Het is in de hervormde gemeenten heus niet zo erg als het hier geschilderd wordt. Enz.

Maar op hetgeen voor ons nu juist het voornaamste was: of men de zeven geloofspunten met ons mee wilde belijden, ging men nauwelijks is. Nu krijgen we antwoord. En welk een antwoord! „Ik zeg er geen neen tegen”, schrijft dr. Buskes. Dat zal wel betekenen (welwillend geïnterpreteerd!), dat Buskes die waarheden belijdt, maar er geen uitzonderlijk belang aan hecht. Het zijn immers waarheden uit de tijd der Reformatie. Als wij die oude waarheden alleen maar herhalen omdat ze in de dagen der Reformatie zijn gezegd, zijn ze nu geen bevrijdende waarheid meer. Akkoord, zeg ik. Als we die waarheden alleen maar herhalen om goed orthodox voor de dag te komen. Maar wij hebben de gemeente van Jezus Christus niet opgeroepen die zeven geloofspunten mechanisch te herhalen, maar ze te belijden. Wij hebben niet persé orthodox voor de dag willen komen, maar we hebben werkelijk geméënd, dat het reformatorisch belijden inzake verzoening, rechtvaardiging, heiliging en dankbaarheid zo actueel is als zich maar laat denken. In de problematiek van deze tijden kreeg de reformatorische belijdenis voor de opstellers van het „Getuigenis” een nieuwe, uiterst actuele betekenis. Ik heb in mijn lange, te lange rede op de synodezitting van 17 november jl. die aktualiteit uitvoerig uit de doeken gedaan, maar daarna heeft men nauwelijks geluisterd, geïrriteerd als men was door mijn polemieken met en tegen de grote theologen van Nederland. Zou dr. Buskes niet met mij van mening zijn, dat er in de Reformatie geestelijke, theologische beslissingen gevallen zijn, waarachter wij niet meer terug kunnen? Ik meen, dat zulk een verzekering ook wel eens uit zijn pen is gevloeid. Het „Getuigenis” belijdt, dat de reformatorische verhouding van rechtvaardiging en heiliging nog steeds geldt en dat wij Calvijn gelijk moeten geven, wanneer hij in de Institutie zegt, dat wij van al onze goede werken, van al onze ethische, resp. politieke beslissingen, steeds weer teruggeworpen worden op de vergeving van zonden, op de rechtvaardiging in en door Jezus Christus. Dat betekent, dat wij van onze ethische, resp. politieke beslissingen niet zo hoog moeten opgeven. Kohlbrugge waarschuwde voor onze „bestdoeningen”. Noordmans, van wie Buskes veel geleerd heeft, maakt onderscheid tussen de grote en de kleine religie. De kleine religie is de religie der zedelijkheid, der goede werken, der ethische en politieke beslissingen. De kleine religie wil altijd weer de grote religie (Jes. 6; de brief aan de Romeinen) verdringen. Dat gevaar dreigt in onze dagen levensgroot. Het belijden is niet langer belangrijk; dat heet verbaal. Alleen de praxis beslist. Zelfs Berkouwer zegt, dat in onze tijd de ethische kettens gevaarlijker zijn dan de dogmatische kettens. Tegen deze gedachtengangen hebben wij door middel van het „Getuigenis” willen protesteren en wel met een beroep op de actuele reformatorische belijdenis, die wij niet slechts verbaal herhalen om orthodox voor de dag te komen, maar die in deze problematiek voor ons beslissende betekenis en daarmee een nieuwe aktualiteit gekregen heeft.

Dit alles schijnt Buskes niet begrepen te hebben. Hij schrijft namelijk: „Ik heb het gevoel, dat wat het „Getuigenis” zegt ook vijftig jaar geleden gezegd had kunnen worden”. Mijn eerste opwelling is om te antwoorden: o ja? en wat dan nog?! Alsof wij als de Atheners van weleer altijd wat nieuws moeten zeggen. Maar in mijn tweede opwelling zeg ik: u hebt gelijk; dit had ook vijftig jaar geleden gezegd kunnen wor-

den, want toen kende men ook de reformatorisch-bijbelse leer reeds, maar niet in deze toespitsing. Die toespitsing is Buskes blijkbaar ontgaan. Hoewel ik dat niet geloof. Daarvoor is hij te intelligent. Hij heeft bést begrepen wat wij met ons beroep op de reformatorische verhouding van rechtvaardiging en heiliging bedoelden. Hij heeft bést begrepen, dat wij de politieke beslissing wilden relativeren en duidelijk maken, dat men een bepaalde beslissing niet met het geloof identificeren mag. Dat geldt naar rechts. Dan is Buskes het er wel mee eens. Maar het geldt ook naar links. Wij achten het ongeoorloofd met het gezag van de kerkelijke prediking aan de gemeente op te leggen wat men over Zuid-Afrika heeft te denken. Ook al is de verkondigde mening nog zo juist, maar zij mag niet verkondigd worden. Verkondigd kan alleen het heil in Christus worden. Ik heb het gevoel, dat Buskes dat heel goed begrepen heeft en dat hem dat niet zint. Het gaat ons om de verhouding van het christelijke geloof tot de politieke en maatschappelijke beslissing. Wij achten die verhouding juist en bijbels bepaald door de reformatorische leer van rechtvaardiging en heiliging. Dat belijden wij. In alle ernst. Het komt het beroemde „gesprek”, dat immers zo nodig is in de kerk, niet ten goede, wanneer zelfs maar in de verste verte gesuggerd wordt, dat wij reformatorische waarheden alleen maar „herhalen” om orthodox uit de hoek te komen. Zó gaat het niet.”

Het tweede artikel van prof. Van Niftrik heeft tot titel: „Hoe dr. Buskes het gesprek voortzet.” Hier is het:

„Op de vergadering van de synode op 17 november 1971 (een historische datum in onze vaderlandse kerkgeschiedenis) is herhaaldelijk gezegd, dat de hervormde kerk zich niet moet laten polariseren, maar dat wij elkander moeten vasthouden. Die „wij” zijn dan de tegenstanders en voorstanders van het „Getuigenis”. De synode heeft uitgesproken in ons „Getuigenis” een grote bewogenheid met geestelijke nood en onzekerheid in de kerk gehoord te hebben. De synode heeft gezegd, dat ons „Getuigenis” belangrijke aanwijzingen geeft met betrekking tot wat de kern van het belijden is. De synode wil zich verder bezinnen en belooft een boodschap ter voorlichting en bemoediging voor de gemeenten. Eén van mijn felste critici, de heer Wijkstra, heeft verzekerd, dat de politiek en maatschappelijk geëngageerden het gesprek met mij en mijn soortgenoten hard nodig hebben. Alsof ik en mijn soortgenoten niet politiek en maatschappelijk geëngageerd zouden zijn. Maar wij komen in dit „engagement”, tot geheel verschillende resultaten. Waaraan ligt dat? Alleen maar aan behoudzucht ter ener zijde en progressiviteit aan de andere zijde? Ik hoop, dat niemand zulks gelooft. Er liggen diepere, theologische verschillen achter de verschillende positiekeuzen. De vraag is of het christelijk geloof volledig ingaat in de ethische daad, resp. de politieke keuze. Of men zijn politieke keuze dekken kan met het christelijk geloof. De vraag is waarom het zo vanzelfsprekend is, dat men als christen altijd tot een anti-amerikaanse en anti-kapitalistische politiek moet komen. Volgt dat zo maar uit het evangelie? Hebben Groen van Prinsterer en De Savornin Lohman en Kuiper zich alleen maar vergist? Maar die waren nog zo ver niet!

We zijn er niet uit, maar het gesprek moet worden voortgezet. Dat is in vele toonaarden herhaald ter synode en ook daarna. Welnu, Hervormd Nederland begint in het nummer van 11 december 1971 een reeks artikelen onder het hoofd: Het gesprek moet worden voortgezet! Dat belooft heel wat. Wij hebben dan ook direkt het eerste artikel, van de hand van dr. J. J. Buskes, met aandacht gelezen. Ik ben daarbij wel teleurgesteld. Is dit het voortzetten van een gesprek? Is dit iets wat ook maar in de verste verte op een gesprek lijkt? De lezer oordele zelf. Reeds in het begin van het artikel schrijft dr. Buskes: „De samenvatting van de inzichten, die het getuigenis bestrijdt, is echter zo'n waardeloos ratje-toe, „zo'n geestelijk geleuter” (prof. Hasselaar), dat ik er zelfs geen geloof in ontdekken kan...”

Nu, dat weten we dan. En dat heet gesprek. Het is mijn ervaring in deze laatste maanden, dat theologen die de mond vol plegen te hebben van de noodzaak van de dialoog tussen mensen, die verschillend denken, van een werkelijk gesprek zelf bijzonder weinig kaas blijken gegeten te hebben.

Ik kan dr. Buskes bij dezen, mede namens mijn bentgenoten, de verzekering geven, dat wij er niet over peinzen een gesprek voort te zetten, dat zó begint. Men discussieert niet serieus met leuteraars. Als dr. Buskes zich de vrijheid neemt de „zes” tot leuteraars te verklaren, dan neem ik de vrijheid hem te verzekeren, dat wij op de voortzetting van zulk een gesprek niet de minste prijs stellen. Men heeft het „Getuigenis” verweten, dat het zou bijdragen tot de polarisatie in de hervormde kerk. Een artikel als dat van dr. Buskes maakt alleen maar duidelijk, dat de polarisatie er reeds lang was. Het „Getuigenis” komt de verdienste toe aan de dag te hebben gebracht wat reeds lang aanwezig was —, wat reeds lang een feit was. Het artikel van dr. Buskes is één lange veroordeling van het „Getuigenis”. Hij heeft er geen goed woord voor over. Wil dr. Buskes ons eens vertellen welke het platform is waarop hij zich voorstelt, dat het „gesprek” zal worden voortgezet? Wat hij in Hervormd Nederland van 11 december geschreven heeft, heeft niets met een gesprek te maken. De schrijvers van het „Getuigenis” zijn theologisch gezien een aantal nullen, die verbleken bij de glorie van de door Buskes beminde auteurs als daar zijn: Kraemer, Noord-

mans, Woelderink, Miskotte, Dippel, De Jong, Van Ruler. Met nullen voert een verstandig mens geen gesprek. Waarom doet dr Buskes er niet het zwijgen toe? De mondige gemeente zal toch wel inzien, dat het „Getuigenis” een ratje-toe is?

Op deze wijze is Hervormd Nederland met de voortzetting van het gesprek begonnen. Aangezien het moderamen van de synode zich voor het behoud en verdere bestaan van Hervormd Nederland als opinieblad heeft ingezet, mogen wij verwachten, dat ook de voorstanders van het „Getuigenis” nog aan het woord zullen komen. Na hetgeen ik over mijzelf gelezen heb in het nummer van Hervormd Nederland van 27 november jl., begrijp ik volkomen, dat ik daarvoor niet in aanmerking kom. Daarvan ben ik te veel iemand, die nu eenmaal velen irriteert (de velen irriterende man, aldus de heer Wijkstra). Maar daarom kan het gesprek wel voortgaan. Men kan mij rustig passeren. Maar ik hoop wel, dat Van Itterzön, Jonker, Aalders in Hervormd Nederland het woord zullen krijgen om het hervormde kerkvolk ook nog een beetje anders in te lichten dan Buskes deed.

Dr K. A. Deurloo schreef honend: Dat noemt men een getuigenis...

Nu zeg ik, na lezing van het artikel van Buskes: Dat heet gesprek...

Het heeft er soms de schijn van dat sommige theologen „Het Gesprek” alleen willen voeren met de collega's die het in principe reeds met hen eens zijn!

C. V.

**STICHTING
DE BRUG
DRONTEN**

Uitleendienst van geluidsbanden
voor bejaarden en gehandicapten.

Wij vragen enkele medewerkers voor het maken
van opnamen bij samenkomsten, toogdagen,
zang- en muziekkuitvoeringen enz.

Inlichtingen bij het secretariaat:
Breeuwerstraat 25,
DRONTEN

Duizend jaren in één dag

door
J. NIJMAN

Korte roman over het engelenleven.

In dit boekje is een cultuurbeschouwing verwerkt
die nauw aansluit op de opvattingen van Prof.
Dr. K. Schilder en van Arjen Miedema.

Verkrijgbaar bij
Uitg. Bos, Kerkstraat 11 te Bredevoort (Geld.)
Prijs f 3,-.

**Vakantie.
naar de Veluwe!!!!**

Er staan voor U diverse Bungalow's
klaar, 2, 4, 6, 8 persoons in ver-
schillende prijsklasse.

Nog vrij tot 1 juli en na 29 juli.

Folder en prijslijst wordt U op aan-
vraag toegezonden.

Eigen verwarmd kinderzwembad.

Wasserette.

CAMPING EN BUNGALOWPARK

„Ackersate”

Harremaatweg 26 - Voorthuizen - Tel. 03429-1274

DE TOESTAND DER DODEN

door

H. W. den Haring

4e vermeerderde druk met een aparte verhande-
ling over de Apostolische uitspraak

WEDEROPSTANDING DES VLESES

Uitgave: Comité tot verbreiding van de Waarheid
der Schriften Rotterdam. Giro 346974.

Tel. (010) 285076.

Prijs f. 3,25

**CORRESPONDENTIE
GEZOCHT**

door onderwijzeres, opgewekt karakter,
leeftijd 27 jaar, lengte 1.75 m.

Met een energieke heer van ongeveer
dezelfde lengte tot 35 jaar.

Brieven onder nr. 141 bureau „Opbouw”, Slot-
laan 220, Zeist.

Redactieleden

Ds H. Amelink, Drs H. de Jong,
D. W. L. Milo, Prof. C. Veenhof,
Ds G. Visee, Drs H. E. S. Woldring.

Adres van de Redactie

Ds H. Amelink, Waal 5, Langerak
(Z.-H.), tel 0 1843 - 232.

**Gereformeerde Persvereniging
„Opbouw”**

secretaris-penningmeester: W. Ka-
per, van Lynden van Sandenburg-
laan 16, Utrecht. Tel. 0 30 - 711450.
Giro 448367.

Administratie abonnementen:

Drukkerij Steenberg, Slotlaan
220, Zeist. Tel. 0 3404 - 12452.

Abonnementsprijs

f 15,- per jaar (bij vooruitbeta-
ling) Zeist. Giro 2580477.
Advertentieprijs ... 25 ct per mm.
Familieberichten ... 20 ct per mm.

**Plaats uw familieberichten
in dit blad.**

Stichting Gereformeerd Maatschappelijk werk Rotterdam

Heemraadssingel 110, tel. 25 96 84 (010)

In enkele rayons van onze afdeling gezinsverzorging is dringend behoefte
aan een

LEIDSTER

Afhankelijk van interesse en opleiding bestaat de mogelijkheid om te solliciteren
naar de functie van leidster gezinsverzorging, leidster bejaardenhulp of naar een
combinatie van beide functies.

Gevraagde opleiding: 2-jarige bijscholingscursus (B.S.A.)

diploma M.S.A.
diploma H.S.A.
diploma Sociale Academie
Akte N XII of Akte N XIX, N XX
Kinderbescherming A en B.

Zij, die voor de opleidingen: B.S.A., M.S.A., H.S.A. of S.A. (willen gaan) studeren
kunnen ook reflecteren.

De salariëring is afhankelijk van ervaring, leeftijd en opleiding.

Inlichtingen over deze functie worden u gaarne verstrekt door het hoofd van de
afdeling gezinsverzorging, mejuffrouw J. I. Hukema, tel. 25 96 84.

Sollicitaties te richten aan de directeur van de Stichting Gereformeerd Maatschappelijk Werk,
Mr. W. L. Schuitemaker, Heemraadssingel 110, Rotterdam-3.

Ons vakantie reisplan 1972

OOSTENRIJK

We gaan weer **kamperen in de alpen**. De boerderij van de familie
Flatz in het Bregenzerwald zal opnieuw het centrum zijn voor een
onvergetelijke vakantie.

Vertrek 17 juli. Duur tien dagen. Prijs 300 gulden (all in).

Bij voldoende deelname zal er ook een hotelreis geplanned worden.
Vertrek 3 juli.

Aanmelden bij de reis/kampeerder J. Wijsma,
Langgrousterwei 296 A, Ooster Nijkerk, tel. 05192 - 293.

ITALIE

Een **gezellige jongerenreis** naar Limone met vele mogelijkheden tot
excursies o.a. Venetië en Verona.

Deze volledig verzorgde hotelreizen zijn uniek.

We vertrekken op 10 en 17 juli voor een reis van dertien dagen
naar het Gardameer. Prijs 495 gulden.

We vertrekken op 20 juli voor een reis van tien dagen naar het
Gardameer. Prijs 430 gulden.

Voor beide reizen is verlenging mogelijk. Folders op aanvraag.

Inlichtingen Ds S. Wijsma, Zaan 21, Zwolle, tel. 05200 - 32064.